

VLADIMÍR HAVLÍK:**Hierarchická emergentní ontologie a univerzální princip emergence**

Praha: Filosofia, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, 2021, 388 s.

Metafyzika alebo ontológia patrí od zrodu európskej filozofie ku kľúčovým disciplinám filozofie, hoci pohľad na slovenskú filozofickú produkciu túto skutočnosť nepotvrzuje, lebo reflexie o metafyzike možno spočítať na prstoch dvoch rúk. V domácom prostredí nemožno obísť postavu Igora Hrušovského a jeho koncepciu takzvaného „holého“ bytia, na ktorú nadväzoval z marxistických pozícií Michal Suchý. Z prác po roku 1989 treba spomenúť texty o bytí z dialógov medzi Pavlom Cmorejom a jeho partnermi v diskusii Jaroslavom Martinkom a Václavom Černíkom.¹

Vzhľadom na miesto metafyziky v sústave filozofických disciplín je recenzovaná kniha skutočne ojedinelá jednak svojím zámerom, jednak svojím rozsahom. Vladimír Havlík predkladá nešpekulatívnu metafyziku, ktorá v úzkom kontakte s empirickými prírodnými vedami prezentuje obraz univerza, v ktorom sa rozličné úrovne regulujú zjednocujúcim emergentným princípom. Sám autor v rozsiahлом a inštruktívnom *Úvode* (s. 13 – 23) poďakuje naturalistický univerzálny princíp emergence (UPE), ktorý integruje filozofické aj vedecké bádanie. Ide mu o ontologickú emergence (HEO), ktorú exemplifikuje na príkladoch z oblasti fyziky, chémie, celulárnych automatov. Danú problematiku sleduje v súvislosti s otázkou kauzality, pričom v otázke emergence rozlišuje dištinkcie slabej a silnej emergence, emergence a supervenience, synchronie a diachronie, závislosti a autonómie, bázy a emergentov. Predovšetkým so zreteľom na dištinkcie a súčasný stav diskusie Havlík uvádza a charakterizuje alternatívy ku každej z daných dištinkcií. Autor explicitne tvrdí, že mu ide o novú koncepciu UPO A HEO a testuje svoje hypotézy v troch oblastiach vedy – bunkové automaty, kvantové Hallove javy a neurónové siete mysle. Hierarchická povaha týchto javov je otestovaná počtom stupňov voľnosti, ktoré súžia ako objektívne

---

¹ Pozri Pavel Cmorej et al: Prvý dialóg o bytí, Druhý dialóg o bytí. In: *Filozofické dialógy*. Filozofický ústav SAV, Bratislava 2007, 53 – 67, 182 – 206. Prvý dialóg je s Jaroslavom Martinkom a druhý s Václavom Černíkom. Spomedzi českých autorov sa ontológii venoval Zbyněk Fischer.

kritérium hierarchie. Podľa Havlíka sa týmto spôsobom prekonáva aj radikálny redukcionizmus a koncepcia HEO môže pôsobiť v smere integrácie vedy. Monografia explicitne artikuluje snahu prispieť ku skúmaniu hierarchickej hypotézy.

Obsah prvej kapitoly *Redukcionizmus a holizmus* (s. 25 – 84) podrobne rozvíja predstavu ontologického statusu emergentných entít a spochybňuje názor, ktorý ich pokladá len za epifenomenálne javy. Na príkladoch fyziky demonštruje to, že jestvujú mnohé vlastnosti a stavy hmoty, ktoré sa nedajú redukovať na oblasť fundamentálnej fyziky, lebo ich správanie regulujú princípy, ktoré sa nedajú transformovať na základné fyzikálnej sily. „Cesta ke konzistentnému emergentnému princípu spočíva v promyšlení distinkcí část-celek, báze-emergent, supervenience-závislost, diachronní-synchronické. Obecně bychom současné tendence mohli charakterizovat jako odklon od příliš mechanicky a staticky pojaté kauzality ve prospěch dynamického, procesuálního celku“ (s. 80).

Na rozloženie hmoty vo vesmíre kauzálné pôsobia emergentné entity, ktoré nemožno vysvetliť poukázaním na kauzalitu na elementárnych úrovniach, ale len prihliadaním na holistické podmienky, v ktorých rámci holistické procesy prebiehajú. To však znamená, že klasický redukcionizmus sa vyčerpal a treba rešpektovať osobitosť javov na rôznych úrovniach skutočnosti, pričom hierarchické vrstvy nemajú podobu pyramidovej schémy, ale sú to relatívne nezávislé domény s vlastnými špecifickými i zákonitosťami (81 – 84).

Problematiku východísk a úsilie ponúknuť univerzálnu koncepciu princípu emergencie tematizuje druhá kapitola *Vstříc univerzálnímu principu emergence UPE* (s. 85 – 158), pričom sa vychádza z kritiky tradičných koncepcií ontologickej emergencie počnúc Johnom Searlom k supervenientnym konceptom (Jaegwon Kim, Joos van Cleve, Timothy O'Connor, Brian P. McLaughlin, Tim Crane) cez nesupervenientne ponímanú emergenciu (P. Humphreyes) k slabej a silnej emergencii (Mark A. Bedau, David John Chalmers, Carl Gillett). Havlík prezentuje a objasňuje svoj dôraz na ontologickú emergenciu a formuluje opatrný ontologický záväzok. „Pokud však předpokládáme, že ‚emergentní změny existují i jiným způsobem, než pouze jako důsledek našich epistemologických perspektiv,‘ pak má smysl uvažovat o jejich možné univerzální platnosti a jejich ontologické roli univerzálního principu“ (s. 95). V tretej kapitole sa venuje tým ideám o emergencii, ktoré korešpondujú s jeho stanoviskom a pátraním po univerzálnom princípe emergencie. Vzhľadom na problematiku inštancií UPE vznikajú špecifické fyzikálne, chemické či biologické vlastnosti, ale aj také entity ako vedomie a život. Havlík venuje veľkú pozornosť názoru, že narušenie kauzálneho fundamentalizmu je neprijateľné a vyvracia ho.

Podporu pre emergentizmus nehľadá len v biologických systémoch, ale predovšetkým vo fyzike (supravodivosť, supratekutosť, kde zohráva úlohu kontext fyzikálnych interakcií. Veľkú časť tretej kapitoly s názvom *Emergence ve fyzikálních systémech* (s. 159 – 222) zaberá opis a charakteristika silnej emergencie, ktorá opisuje závislosť medzi celkom a časťami (Yaneer Bar-Yom, Gillettova koncepcia machresis a emergentneho mutualizmu, s. 189 – 200). Na príkladoch dištinkcie medzi slabou a silnou emergenciou sa Havlík prikláňa k silnej emergencii podľa Gilletta a k predpokladu (Bar- Yam), že slabá emergencie nepostačuje k opisu mnohých globálne determinovaných javov, nech už ide o globálne obmedzenie systému alebo o jeho interakcie s prostredím (s. 221).

Štvrtá, posledná kapitola *Hierarchická emergentní ontologie HEO* (s. 223 – 348) tematizuje v rámci emergentnej ontológie princíp UPE a jeho formuláciu, ktorá sa testuje v troch odlišných oblastiach: na počítačových modeloch bunkových automatoch, na príklade kvantových Hallových javov, na neurónových sieťach mysle (s. 223 – 348). Zaujímavý je Havlíkov pokus demonštrovať, že diachronické a synchronické pojmy sa nevyklučujú. „Dôvod takového tvrzení je ontologický a cílem je nejen ukázat, že všechny případy diachronní emergence vyžadují synchronní aspekt, ale také to, že všechny ontologické procesy, které jsou zajímavé z hlediska emergence, musí nutně mít jak synchronní, tak diachronní aspekty (s. 244). V tomto kontexte Havlík uvažuje a kriticky reflektuje takzvanú type-token emergenciu, to čo je emergentné z počítačového hľadiska, takzvanú tvarovú emergenciu, hierarchiu úrovní, objavovanie sa a pretrvávanie a i. Zaujímavá je časť o ontologickej roli tvarov, v ktorej Havlík analyzuje so zreteľom na *Game of Life* (John H. Conway) charakteristiky entity klzáka (*glider*), ktorá v procese zmien vykazuje stabilitu, identitu a tvarovú autonómiu (s. 257 – 262).

Prirodzene, jednotlivé kapitoly, ktoré sa podrobne detailne štruktúrujú podľa preberanej problematiky, zahrnujú omnoho viac problémov, ktoré som nespomenula a čitateľ bude mať možnosť poradiť si s neľahkou lektúrou, ktorá predpokladá základnú oboznámenosť s dnešnými diskusiami vo filozofii vedy a orientáciu o stave bádania, hlavne fyziky, ale aj mysle.

V *Závěre* (s. 349 – 350) sa Havlík stručne venuje otázke emergencie a otvorenému univerzu, čo plynie z uplatnenia UPE pre predikcie o vlastnostiach vesmíru; lebo podľa neho poznanie hraníc, ktoré nemožno prekonať, má rovnakú hodnotu ako to, čo sa nachádza za nimi. Univerzálne princípy ako návody usporiadania vesmíru odkazujú na UPE ako na limitujúci princíp, ktorý fundamentálne necháva vesmír otvorený: jeho metafyzická vízia ma dva dôsledky: „První: ontologická otevřenost vesmíru přesahuje veškerou naši představivost; a druhý: v emergenci je klíč k epistemologickému sjednocení všech teoretických znalostí“ (s. 350) Kniha obsahuje menný register, rozsiahly zoznam ligatúry (vyše dvesto položiek) aj anglický súhrn.

Škoda, že absentuje vecný register, ktorý je pri takomto type monografie veľmi potrebný. Hoci dnes je vo filozofii módou naturalizmus, Havlík si nepletie módnosť s modernosťou a jeho pokus o naturalizovanú metafyziku je vskutku moderný v najlepšom zmysle slova, navyše aj inšpiratívny.

Kniha je pozoruhodným zasväteným príspevkom do diskusie na pomedzi filozofie vedy a metafyziky, na rozhraní filozofie a špeciálnych empirických vied. Kniha si určite nájde čitateľov aj spomedzi prírodovedcov a rezonovať bude najmä u tých filozofov, ktorí v naturalizácii filozofie vidia cestu, ako rozvíjať filozofické uvažovanie.

Tatiana Sedová

Recenzia vznikla v rámci projektu APVVV 18-0122 *Postavenie sociálnych a humanitných vied v spoločnosti: ich možnosti a limity*.

Tatiana Sedová
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Katedra filozofie
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: tsedova@umb.sk
ORCID-ID: <https://orcid.org/0000-0003-1888-9592>